

Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW) KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

Inleiding. Moppen verteld op het multiculturele festival Salaam Lombok

Meder, T.

published in

"Er waren een Marokkaan, een Turk en een Nederlander" Volkskundige en taalkundige opstellen over het vertellen van moppen in de multiculturele wijk Lombok

2001

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Meder, T. (2001). Inleiding. Moppen verteld op het multiculturele festival Salaam Lombok. In T. Meder (Ed.), *"Er waren een Marokkaan, een Turk en een Nederlander" Volkskundige en taalkundige opstellen over het vertellen van moppen in de multiculturele wijk Lombok* (pp. 1-6). Stichting Beheer IISG.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

Inleiding

Moppen verteld op het multiculturele festival Salaam Lombok

Theo Meder

Samir: “Een Marokkaan, een Turk en een Ma... Nederlander zaten in restaurant. Zaten spaghetti te eten. Ze waren bang voor een spook met vieze handen. Ineens kwam de spook met vieze handen naar de Nederlander. Was de Nederlander bang. Zei hij: ‘Ik ga weg, spook met vieze handen.’ Ging hij naar de Turk. Zei de Turk precies hetzelfde wat de Nederlander zei. Toen ging de spook met de vieze handen naar de Marokkaan. Zei de Marokkaan: ‘Ga eerst je handen wassen.’ ‘Dank u wel, Ahmed.’”

Interviewster: “Hahaha. Dat is een leuke mop. Dat is leuk, over Turken, Marokkanen en Nederlanders.”

[...]

Karim [tegen Samir]: “Welke heb je verteld van mop?”

Samir: “Van het spook met de vieze handen.”

Karim: “O die.”

Deze mop werd voor onze microfoon verteld op zondag 27 september 1998 in de Kanaalstraat in Utrecht door de Marokkaanse jongen Samir. De keuze voor het maken van opnamen op die dag was niet willekeurig gemaakt. Het was die zondag Salaam Lombok, het multiculturele festival dat toen voor de tweede keer werd georganiseerd. De eerste keer dat het festival gevierd werd, was 30 augustus 1998. De drijvende kracht achter het festijn is Peter Hagenaar, die zich bovendien inzet voor het lokale festival Lombok Anders (elk jaar op 5 mei) en voor het Volksbuurtmuseum Oud Lombok (in de J.P. Coenstraat 69).

Het vertier op Salaam Lombok bestaat voornamelijk uit koopwaar, voedsel, drank en muziek uit diverse culturen. De kraampjes en de podia staan opgesteld in het economische hart van de multiculturele wijk Lombok, namelijk in de Damstraat en de Kanaalstraat. Er stond op 27 september ook een aantal kramen waarin instellingen en projectgroepen zich aan de lokale bevolking wilden presenteren. Eén van die groepen was TCULT (spreek uit: TeeCult), dat een kraampje mocht delen met het Volksbuurtmuseum.

TCULT staat voor: Talen en Culturen in het Utrechtse Lombok en Transvaal. Het is een multidisciplinair samenwerkingsverband van taal- en cultuur-onderzoekers, afkomstig van de universiteiten van Utrecht, Tilburg, Amsterdam (UvA) en Leiden en van het Meertens Instituut (Amsterdam). Het project wordt gefinancierd door de betrokken instellingen, door de gemeente Utrecht en door NWO. Het TCULT-project ressorteert onder de NWO-paraplu van de 'Multiculturele en Pluriforme Samenleving'. Doel van het TCULT-onderzoek is de bestudering van de talen en culturen in de wijken Lombok en Transvaal (globaal begrensd door de Kanonstraat, Leidse Kade, Billitonkade en Vleutenseweg).

Centraal binnen het TCULT-onderzoek staat de vraag: in hoeverre zijn talen en culturen onderhevig aan veranderingen door de specifieke contact-situaties in de wijk? Concrete vragen die gesteld worden, zijn: is er in Lombok zoiets als een specifieke jongerentaal ontstaan? Zo ja, welke talen spelen dan een rol in die jongerentaal en waarom? Welke taalkeuzes worden er gemaakt in de dagelijkse communicatie? Onder welke omstandigheden schakelt men bijvoorbeeld over van Berber naar Nederlands? Verandert het Turks van Turkse wijkbewoners onder invloed van het Nederlands? En op welke manier vieren Marokkanen in Lombok Sinterklaas? Houden Nederlanders rekening met de Ramadan? Halen Turken met kerst al een kerstboom in huis? En kennen de verschillende culturen elkaars liedjes en verhalen? Is er in dit opzicht een verschil tussen mannen en vrouwen, en tussen ouderen en jongeren?

Om in dergelijke vragen meer inzicht te krijgen, heeft de groep TCULT-onderzoekers in het najaar van 1998 een zogenaamde Taal- en Cultuurpeiling (TCP) gehouden onder 10% van de 3000 huishoudens in Lombok en Transvaal. Over de uitkomsten van deze peiling is elders gepubliceerd door Aarssen en Jongenburger. In de zomer van 1998 hadden de onderzoekers behoefte aan een wetenschappelijke uitdaging om een corpus van data te gebruiken om verschillende analyses en methodieken op los te laten. Zo werd het idee geboren om tijdens Salaam Lombok aan mensen te vragen om een mop te vertellen. De resultaten van een dergelijk eerste verkennend onderzoek zouden wellicht ook interessant zijn voor een breed publiek.

De hele dag hebben TCULT-onderzoekers in wisselende samenstelling een kraam bemand en bevrouwd van het Volksbuurtmuseum. Voor belangstellenden waren er folders over TCULT. Verder stonden we klaar met een professionele cassette-recorder en een goede gerichte microfoon om de moppen van de bewoners op te vangen. Het motto op de opgeplakte

affiches was: ‘Kom op, vertel een mop!’ Voor iedere tiende mop die zou worden verteld, zou er door ons een knaak worden betaald. Om de aanvankelijk verlegen kinderen enigszins aan te moedigen, gaven we in het begin ook een snoepje weg bij elke mop.

Uiteindelijk bleken de kinderen hun schroom nog het gemakkelijkst te overwinnen. Gêne weerhield juist veel volwassenen ervan om een mop te vertellen voor de microfoon – al hebben wel enkele volwassen autochtonen en allochtonen hun mop verteld. Maar het waren toch vooral de kinderen die om onze kraam zwermden, en die onderling spoedig gingen berekenen wie dit keer de tiende mop mocht vertellen en de knaak mocht incasseren. Dat we in de loop van de middag al door onze rijksdaalders heen waren, deerde de kinderen toen al niet meer. Zij bleven met graagte in de microfoon praten, en dit leverde alleraardigst bandmateriaal op.

Eén van de vele allochtone vertellertjes was Samir, die de hierboven geciteerde mop vertelde. De mop was ons tot dan toe onbekend, al is de structuur van de mop overbekend. Er worden drie nationaliteiten opgevoerd, waarbij er één triomfeert over de twee anderen. Autochtonen vertellen zo’n mop vaak met andere nationaliteiten in de hoofdrol, zoals: “Er waren een Nederlander, een Duitser en een Belg ...” Aan het eind van de mop blijkt de Nederlander dan de slimmerik te zijn. In de multiculturele contactsituatie van Lombok is het echter – zo is uit voortgezet onderzoek ook gebleken – heel gebruikelijk om zo’n mop te beginnen met: “Er waren een Marokkaan, een Turk en een Nederlander ...” Welke nationaliteit aan het slot de held of de slimme is, hangt natuurlijk sterk af van de etniciteit van de verteller. In het geval van Samir is de Marokkaan de held.

In het huidige volksverhaal-onderzoek is het goed gebruik geworden om de band na de beëindiging van het verhaaltje niet stil te zetten maar gewoon te laten doorlopen. Niet zelden vangt de microfoon namelijk tussendoor ook vitale context-informatie op. Zo ook na de mop van Samir. Omdat de clou van de mop weinig indruk maakte op de Nederlandse onderzoekers, vroegen wij ons eerlijk gezegd af of het wel een mop was. Het opvolgende dialoogje tussen Samir en Karim (“Welke heb je verteld van mop?” “Van het spook met de vieze handen.” “O die.”) maakt duidelijk dat het onder hen tweeën om een bekende mop gaat. Kennelijk kan de thematiek van vieze handen in de Marokkaanse (kinder-)cultuur aanleiding geven tot humor.

Tijdens voortgezet onderzoek hebben we deze mop – met de gebruikelijke variaties – vaker gehoord. De mop werd bijvoorbeeld ook op 30 juni 1999 verteld door Tamara in de speeltuin op het Bankaplein. Tamara

is van Surinaams-Nederlandse en Marokkaanse komaf. Ook zij laat de Marokkaan aan het slot zegevieren met de woorden: “Ga je handen wassen en kom couscous eten.” Tamara benadrukte bovendien met grote stelligheid dat deze mop noodzakelijk moet eindigen met de triomf van de Marokkaan: “Zo hóórt ’ie ook!”

Aan onze manier van materiaalverzamelen op Salaam Lombok kleven bepaalde bezwaren: we hebben louter opgenomen wat we toevallig op één zondag in september te horen hebben gekregen. De vertellers zijn niet uitgeselecteerd naar representativiteit, etniciteit, leeftijd of geslacht; wie wat wilde vertellen, kreeg de microfoon. De taal- en vertelsituatie was verre van natuurlijk. De meesten van ons spraken alleen Nederlands, en slechts enkelen van ons beheersten het Turks, Arabisch of Berber. Vertellers hebben hun taalgebruik ongetwijfeld soms aangepast aan het onze (in jargon heet dat ‘accomoderen’; zie de bijdrage van Eversteijn), waardoor hun manier van spreken minder ‘spontaan’ is geworden. Verder hebben we de setting en de onderwerpkeuze ‘gestuurd’ en we hebben onze respondenten ook nog eens ‘gekocht’. Daardoor hebben vooral kinderen gereageerd in de leeftijdscategorie van zes tot en met dertien jaar, meest van allochtone afkomst. Bij gebrek aan een mop lieten zij regelmatig hun fantasie de vrije loop – wat op zichzelf heel begrijpelijk is en evengoed aardige resultaten opleverde. De weinige volwassenen die we hebben kunnen verleiden een mop te vertellen, waren doorgaans Nederlanders. Later op de dag hebben we met name de kinderen ook liedjes laten zingen, of iets laten vertellen over hun (feest)cultuur.

Bij het maken van de opnames zijn ook beginnersfouten gemaakt. Soms wordt de band gestart om een mop op te nemen, en wordt de band weer afgezet als de mop is verteld – in enkele gevallen deden de kinderen dit overigens zelf, als zij aan de knoppen mochten zitten. Hierdoor is af en toe commentaar en context-informatie verloren gegaan. In de drukte van het opnemen is verder soms te weinig aandacht besteed aan de achtergrond van de vertellers. Er is niet systematisch gevraagd naar de namen van de vertellers, naar hun leeftijd en hun etnische achtergrond. Bij het naderhand transcriberen van de banden was soms niet meer te horen of er een jongen of een meisje vertelt, en of de verteller een Turkse of Marokkaanse achtergrond heeft.

De bandopnamen bevatten uiteindelijk de volgende talen: Nederlands, Berber, Turks, Marokkaans Arabisch, Frans en Engels (in de laatste twee talen is alleen maar gezongen). Het blijkt dat de onderzoekers aan het eind

van de dag in het Berber lekker zijn uitgescholden, op het moment dat enkele balorige jongetjes merkten dat er geen Berbertalige onderzoeker aanwezig was. Vooral taboewoorden aangaande geslachtsdelen, incestueuze seks en kannibalisme werden gebezigd.

Of de opgenomen moppen enigszins representatief zijn voor het repertoire in Lombok, stond aanvankelijk nog te bezien. Voortgezet veldwerk heeft inmiddels al weer de nodige nieuwe moppen opgeleverd, maar ook heel veel moppen die we op Salaam Lombok al gehoord hadden. Hierdoor weten we ondertussen dat de Salaam-verzameling geen volkomen lukrake collectie is, maar wel degelijk een zekere mate van representativiteit bezit. Tot slot moet opgemerkt worden dat de onderzoekers op Salaam Lombok soms moppen te horen hebben gekregen, die ze niet begrepen. Deels lag dat aan de competentie van de vertellers: hun mop gaat soms hopeloos de mist in. Maar deels lag het ook aan de competentie van de onderzoekers: pas als je doorkrijgt welke onderwerpen gevoelig liggen (bij kinderen) in een bepaalde cultuur, kun je de humor inzien van de grappen die daarover gaan (zie Van Dijk, Doelman en Kuipers). Dat een mop voor de één daardoor leuk kan zijn, en voor de ander niet, blijkt wel uit het volgende fragment:

Allochtoon kind: “Jongetje ... Jantje was op school. De juffrouw had keersommen gegeven. Hij zei: ‘Je moest keersommen weten. Dus èh tafel van twee moet je weten morgen.’ Zeitie, zaitie ... had ’ie het helemaal verkeerd, dus èh had ’ie zomaar wat gezegd, dus èh ... Kwamtie weer op school. Zeitie: ‘Ik w... èh, juffrouw, ik weet het niet.’”

Nederlands kind 1: “Waar slaat dat nou op?”

Allochtoon kind: “Hij weet zijn keersommen niet.”

Nederlands kind 1: “Nou en?”

Allochtoon kind: “Maar hij moest het weten.”

Nederlands kind 1: “Nou en?”

Nederlands kind 2: “Ja, en dan?”

Interviewer: “En dan, haha?”

Allochtoon kind: “Ik weet het ook niet, maar het is een mop.”

Hier blijkt de mop op onbegrip te stuiten bij de Nederlandse omstanders, die het niet als mop ervaren (zie ook Kuipers). De allochtone verteller legt de mop vruchteloos uit en houdt voet bij stuk: het is een mop. Voor de anderen is het verhaaltje over ‘gezagsverhoudingen’, ‘gehoorzaamheid’, ‘opdracht’ en ‘falen’ onproblematisch: zoiets gebeurt wel eens. Voor de verteller ligt de materie echter zo gevoelig, en staat er kennelijk zoveel druk op de ketel, dat een niet uitgevoerde opdracht tot (leed)vermaak leidt.

Dat taalkundigen en volkskundigen samenwerken en zich gezamenlijk zetten aan de bestudering van eenzelfde gesproken tekstcorpus is betrekkelijk uniek te noemen. De meerwaarde van de samenwerking is, dat de twee disciplines van elkaars expertise en onderzoeksresultaten hebben kunnen profiteren. Dat neemt niet weg dat de afzonderlijke disciplines herkenbaar blijven. Beiden hebben hun eigen vaktradities. Taalkundigen zullen eerder aan de hand van voorbeeldzinnen de mechanismen van taal en taalgebruik blootleggen, terwijl volkskundigen de moppen eerder zullen gebruiken om culturele categorieën te isoleren en te verklaren. Dat maakt het trekken van algemene (beide disciplines overstijgende) conclusies er niet altijd gemakkelijker op. En toch zal men bemerken dat er – doordat de focus in veel gevallen op de allochtone vertellertjes is gericht – uit veel bijdragen een opmerkelijke teneur klinkt, die men aldus zou kunnen samenvatten: allochtone kinderen in Lombok zijn in veel taalkundige en culturele opzichten nauwelijks van Nederlandse kinderen te onderscheiden: de verschillen zitten 'm veelal in (subtiele) details. Het vertellen van Nederlandse moppen in het Nederlands gaat de allochtone kinderen betrekkelijk goed af. Wel bemerkten we dat de Berbertalige kinderen niet teruggrepen op moppen in het Berber, terwijl Turkse kinderen wel Turkse moppen op hun repertoire hadden, en dat zij redelijk gemakkelijk konden switchen van de Nederlandse moppen over Jantje naar bijvoorbeeld de Turkse moppen over Keloğlan en Nasreddin Hodja. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of hier wellicht een samenhang bestaat met de status die de talen en de culturen in het moederland genieten – waar de Turkse taal en cultuur veelal met trots gekoesterd wordt, ontbreekt het de Berbertalen en -cultuur in Marokko doorgaans aan schrifttraditie en status. Hierdoor is het denkbaar dat Turken in Nederland hun taal en cultuur langer als een kernwaarde van hun eigen identiteit beschouwen dan de sprekers van het Berber, die sneller geneigd zijn zich op de Nederlandse taal en cultuur te richten (met tegelijkertijd heftiger gevoelens van identiteitsverlies vandien).

Literatuur

- Aarssen, J. & W. Jongenburger: *Talen en culturen in het Utrechtse Lombok en Transvaal. Een survey-studie*. Amsterdam 2000.
- Meder, T. & M. van Dijk: *Doe open Zimzim. Verhalen en liedjes uit de Utrechtse wijk Lombok*. Amsterdam 2000.